

Книженко О.О.

*Національна академія
прокуратури України,
професор кафедри
кримінального права,
кримінології та кримінально-
виконавчого права, д.ю.н.,
професор*

Knyzhenko O.O.

*The National Academy of
Prosecution of Ukraine,
professor of criminal law,
criminology and penal
law chair, Doctor of Law,
Professor*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Реформування в Україні кримінальної юстиції із прийняттям у 2006 р. Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду відповідно до європейських стандартів ознаменувало новий етап розвитку держави. Так, на реалізацію положень Концепції прийнято низку нормативних актів: в 2010 році – Закон України „Про судоустрій і статус судів”, в 2012 році – Кримінальний процесуальний кодекс України, в 2014 році – Закон України „Про прокуратуру”.

Прийняття вказаних законів відобразило потреби суспільства в справедливому судочинстві. Це, в свою чергу, вимагає того, щоб відповідальність осіб, які вчинили злочин, була диференційованою, а суд, застосовуючи норми Кримінального кодексу України (далі – КК України), міг в повній мірі її індивідуалізувати.

Нажаль, доводиться констатувати, що кримінально-правові санкції часто не відповідають принципам диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Не відповідають вони й Рекомендаціям № R (99) 22 стосовно зростання чисельності ув'язнених та переповнення місць позбавлення волі, прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 30 вересня 1999 р. на 681 засіданні Заступників Міністрів. Так, відповідно до цих Рекомендацій, державами-учасницями Ради Європи позбавлення волі має розглядатися як вид покарання, що застосовується лише у виняткових випадках, коли тяжкість порушення не дозволяє застосування будь-яких інших заходів чи санкцій. В наступних Рекомендаціях № R (2006) 2, прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 11 січня 2006р. на 952 зустрічі Заступників Міністра, знову відзначається, що ніхто не повинен бути позбавлений волі, окрім випадків, коли це є заходом останнього вжитку, та у визначеному законом порядку.

На виконання п. 4 Загальних положень Рекомендацій № R (99) 22, країни-члени повинні розглядати можливість декриміналізації певних злочинів або їх переведення до іншої категорії правопорушень з тим, щоб до них не могло бути застосовано позбавлення волі. Відзначається про можливість передбачення положення про громадські санкції, які б відповідали основним принципам демократичних держав і гарантували права людини, закріплені в Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вищевказані положення Рекомендацій частково знайшли відображення в Концепції реформування кримінальної юстиції, схваленої у 2008 р., яка сформувала нові підходи у сфері кримінальної відповідальності та кримінального судочинства. Зокрема, нею передбачено поділ кримінально караних діянь на злочини та кримінальні проступки. Метою їх запровадження стала обґрунтована необхідність обмеження сфери застосування не тільки покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства, а й необхідність перегляду застосування інституту судимості, який стоїть на заваді механізму ресоціалізації засуджених, повернення їх до правомірного співжиття.

Зважаючи на вказане, в літературі наголошується, що саме недосконалість нормативно-правового забезпечення засобів протидії злочинності та профілактики правопорушень спонукала й до реформування кримінально-процесуального законодавства. Так, у Кримінальному процесуальному кодексі України статтею третьою визначено, що закон України про кримінальну відповідальність – це законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки).

Отже, на сьогодні протидія злочинності вимагає принципово нових підходів у забезпеченні правопорядку, одним із яких є встановлення адекватного не тільки покарання, а й адекватної системи форм кримінально-правового впливу за вчинений злочин, а в перспективі – і кримінальний проступок.

Проблеми побудови такої системи та її застосування є досить актуальними й для інших держав світу, коли стан існуючої системи кримінальних покарань оцінюється як кризовий. Так, у Рекомендаціях, прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 19 жовтня 1992 р. “Про Європейське положення з громадських санкцій та заходів” говорить про встановлення низки стандартів з метою забезпечення справедливого та ефективного застосування громадських санкцій у національному законодавстві. В цьому нормативному акті відзначається, що такі заходи сприятимуть збе-

реженню необхідної й бажаної рівноваги між вимогою захисту суспільства (як у сенсі підтримки правопорядку, так і в забезпеченні режиму законності) з одного боку, та, з іншого боку, істотним визнанням соціально-гуманітарних потреб правопорушника.

Відзначимо, що складність запровадження інституту кримінальних проступків в Україні значною мірою обумовлена традиційним поглядом на кримінальне право як на суто каральне право, в якому можуть визначатися лише злочини й покарання за їх вчинення. Сприяє цьому й досить широка законодавча класифікація злочинів. Так, відповідно до ст. 12 КК України вони поділяються на чотири категорії. Зважаючи на вказане цілком обґрунтовано В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та А.О. Байда зазначають, що вказівка у різних нормах КПК України на злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини (див., зокрема, ч. 5 ст. 182, ч. 2 ст. 219, ч. 1 ст. 497 КПК України) означає, що запровадження кримінального проступку з позицій КПК України не повинно зруйнувати існуючу систему КК України і поділ (класифікацію) всіх злочинних діянь на злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі [1, с. 114].

Поряд з реформуванням кримінального та кримінально-процесуального законодавства через безсистемність процесу виправлення злочинців, яка простежується останні півстоліття, та практичну неефективність виправлення злочинців шляхом застосування тільки й головним чином суворих кримінальних покарань, реформується й кримінально-виконавче законодавство. Таке становище є цілком обґрунтованим, оскільки тільки завдяки комплексному підходу можна досягти ефективних результатів.

Усвідомлення того, що криміногенні явища і процеси породжені глибокими причинами, усунення яких не може бути досягнуто одним лише покаранням винних, свідчить, що на сьогодні принцип невідворотності кримінальної відповідальності трансформувався таким чином, що виявляється у невідворотності реакції з боку держави на вчинене кримінальне правопорушення, застосування санкції кримінально-правової норми.

Проте аналіз проектів законів, які надходять до Верховної Ради України свідчить про наявність негативної тенденції, яка полягає в надмірній криміналізації діянь і намаганні розв'язати актуальні соціально-економічні та політичні проблеми шляхом встановлення кримінальної відповідальності за певні діяння. На таку тенденцію цілком правильно вже відзначалося в літературі [2, с.180–181], однак, як бачимо, ситуація з плином часу не змінюється.

Вважаємо, що запроваджуючи кримінальні проступки до законодавства України, є корисним вивчення зарубіжного досвіду. На сьогодні в

українській кримінально-правовій доктрині не припиняються дискусії з приводу того, яким нормативним актом слід передбачати проступки – кримінальним кодексом чи окремим законом. Вважаємо, що буде доцільно проаналізувати практику застосування законодавства країн, в яких проступки врегульовано в межах кримінальних кодексів (Франція, Іспанія, Німеччина, Італія, Бельгія, Казахстан та ін.) і тих держав, в яких проступки визначено в окремих законах (Сербія, Хорватія, Чехія та ін.).

Порівняння досвіду цих держав дозволить нам обрати більш ефективний шлях вирішення порушеного питання.

1. Tatsii V. Ya. Shche odna sprobа «humanizatsii» kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy / V.Ia. Tatsii, V.I. Tiutiuhin, A.O. Baida // Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2014. – № 1(2). – S. 310–328.

2. Lukashevych V.H. Problemy rozbudovy kryminalnoho sudochynstva v konteksti novoi kontseptsii reformuvannia kryminalnoi yustytsii Ukrainy / V.H. Lukashevych // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – 2009. – №.1. – S. 180–184 (S.180-181).

Книженко О.О. Актуальні питання реформування кримінального законодавства України

В даній статті автор аналізує стан розвитку кримінального законодавства в частині виконання завдань у сфері протидії злочинності, яка на думку автора вимагає сьогодні принципово нових підходів у забезпеченні правопорядку, одним із яких є встановлення адекватного не тільки покарання, а й адекватної системи форм кримінально-правового впливу за вчинений злочин, а в перспективі – і кримінальний проступок.

Поряд з реформуванням кримінального та кримінально-процесуального законодавства через безсистемність процесу виправлення злочинців, яка простежується останні півстоліття, та практичну неефективність виправлення злочинців шляхом застосування тільки й головним чином суворих кримінальних покарань, реформується й кримінально-виконавче законодавство. Таке становище є цілком обґрунтованим, оскільки тільки завдяки комплексному підходу можна досягти ефективних результатів.

Окрім того, відстоюється запровадження кримінальних проступків до законодавства України, в цілях запозичення корисного зарубіжного досвіду.

Книженко О.А. Актуальные вопросы реформирования уголовного законодательства Украины

В данной статье автор анализирует состояние развития уголовного законодательства в части выполнения задач в сфере противодействия преступности, которая по мнению автора требует сегодня принципиально новых подходов в обеспечении правопорядка, одним из которых является установление адекватного не только наказания, но и адекватной системы форм уголовно-правового

воздействия за совершенное преступление, а в перспективе - и уголовный проступок.

Наряду с реформированием уголовного и уголовно-процессуального законодательства через бессистемность процесса исправления преступников, которая прослеживается последние полвека, и практическую неэффективность исправления преступников путем применения только и главным образом суровых уголовных наказаний, реформируется и уголовно-исполнительное законодательство. Такое положение вполне обоснованным, поскольку только благодаря комплексному подходу можно достичь эффективных результатов.

Кроме того, отстаивается введение уголовных проступков с законодательством Украины, в целях заимствования полезного зарубежного опыта.

Knyzhenko O.O. Current issues of criminal law reform in Ukraine

In this article the author analyzes the state of the criminal law in terms of the tasks in combating crime, which according to the author today requires fundamentally new approaches to law enforcement, one of which is the establishment of adequate not only a punishment but also an adequate system of forms of legal exposure for the crime and in the future - and a criminal offense.

Along with the reform of the criminal and criminal procedural legislation through unsystematic process of correction of criminals, who traced the past half century, and practical ineffectiveness correction of criminals by application only and mostly harsh criminal penalties, and the reformed penal legislation. This situation is quite reasonable, because only through an integrated approach can achieve effective results.

In addition, the author advocates the introduction of criminal offenses to the legislation of Ukraine, for the purposes of drawing useful foreign experience.